

Publicerad 21 nov 2003 07:49

Samhället som försvann

Göran Rosenberg försvarar det offentliga mot det privata i en ny essäbok. Hur skulle det gå om alla bara tänkte på profiten? Han gör det med stor energi och brännande aktualitet, men hukar för maktfrågorna, skriver Stefan Jonsson.

En man dör på ett sjukhem. Ett ungt biträde sitter vid hans sida och håller honom i handen.

Utifrån denna enkla scen vecklar Göran Rosenberg ut en storslagen tidsdiagnos.

Varför tar en främling en annan i handen?

Det unga biträdet: en yngling av grekisk härkomst, anställd av ett bemanningsföretag som hyr ut personal till sjukhemmet Serafen i Stockholm. Det offentligfinansierade sjukhemmet drivs i vinstintresse av Svensk Äldreomsorg AB, dotterbolag till Carema.

Den döende: bortfraktad till en säng i en ödslig betonglänga dit aktiebolaget evakuerat patienterna för att effektivisera driften. Han råkar vara Rosenbergs svärfar.

Vad fick ynglingen att gripa den döendes hand? I en värld där åldringsvård blivit en vinstdrivande bransch och där vårdpersonalen hyrs in från bemanningsföretag framstår en sådan handling som meningslös, ja, som en effektivitetsstörning. Vilket i sin tur betyder att vi mist sinnet för själva meningen med åldringsvård.

Rosenberg skriver att han först tänkte sig sin bok som en pamflett. "Mot idén att med profiten som drivkraft skulle sjukvården bli effektivare, äldreomsorgen mänskligare och skolan vitalare." En pamflett, alltså, mot felriktade privatiseringar och avregleringar. Under det borgerliga styret i Stockholm från 1998 till 2002 lades en fjärdedel av den budgeterade verksamheten ut på privata aktörer, och egendom för trettio miljarder kronor såldes bort.

Säkert blev något effektivare. Allt blev också osäkrare, i längden även dyrare, hävdar Rosenberg. De som anser att sjukvård, barnfostran, utbildning, kriminalvård och äldreomsorg kan drivas enligt företagsekonomiska principer vet inte hur fort det går att förstöra ett samhälle.

"PLIKTEN, PROFITEN och konsten att vara människa" är ett grandios försvar av det offentliga. Rosenberg instämmer inte bara i vänsterns kritik av nyliberalismen - det gör numera också flera av nyliberalerna själva - utan förkastar också liberalismens grundidé: postulatet att den oberoende individen är samhällets förutsättning.

"Beroendet av andra människor, inte friheten från dem, är vad som gör oss till människor", skriver Rosenberg. "Därmed syns också svagheten i teorier som exempelvis försöker härleda samhället ur fria individers kontrakt med varandra", fortsätter han. Villkoret för att det ska finnas några fria individer, och för att dessa individer ska kunna sluta kontrakt, är att det redan finns ett samhälle med en gemensam värdegrund i förhållande till vilket individerna kan odla sin frihet. Här

framträder ett värdekonservativt stråk hos Rosenberg: starka normer, traditioner och beroendeband är ofta av godo.

Fast i själva verket beger han sig bortom de ideologiska etiketterna och sätter kurs mot den fråga som en gång låg till grund för samtliga ideologier: Varför tar en främling en annan i handen? Varför finns samhället?

Dagens politik utgår grovt taget ifrån att samhällets mening är att medborgarna ska kunna berika sig, andligt och materiellt. Profitmoralen har invaderat alla fält. Detta är självmordspolitik, menar Rosenberg. Den genomförs till priset av ett socialt sönderfall som kan bevitnas överallt, inte minst i just självmordsstatistiken. Världen blir som den en gång såg ut på den grekiska halvön Mani. Än i dag domineras traktens byar av de höga tornen från medeltiden, sammanlagt åtta hundra stycken, varifrån grannarna sköt på varandra i ett allas krig mot alla.

Den politiska utmattningens tid råder på jorden, säger Rosenberg. Vi saknar de berättelser, ideologier och utopier som kan få samhället att framstå som meningsfullt. Än värre, vi tycks sakna förmåga att ens argumentera för allmännyttan.

ÅTSKILLIGA POLITISKA FILOSOFER har på senare år konstaterat att "samhället" blivit något av en gåta. Det har lett till ett förnyat intresse för den klassiska filosofins utforskning av människans sociala lidelser - drivkrafterna som binder oss till varandra, egenskaperna som måste övas för att gemenskap ska uppstå. Charles Taylor, Robert Putnam, Martha Nussbaum, Jane Jacobs, Amitai Etzioni och Zygmunt Bauman är några av de starkaste företrädarna för denna strömning. Rosenberg skriver i deras sällskap. Han dras särskilt till de gamla romerska tänkarna. Han lyckas med konststycket att göra Cicero brännande aktuell.

Rosenberg når slutsatsen att "arten människa" ständigt handlar i spänningsfältet mellan två motstridiga moralsystem. Det ena kallar han profitmoral, som syftar till frihet, oberoende och eget välstånd; det andra kallar han plikt-moral, som vittnar om att vi alltid är beroende av andra. Vad Rosenberg menar med plikt ligger nära vad Sigmund Freud och Herbert Marcuse kallade Eros; vad han menar med profit betyder allt från girighet till självförverkligande.

Frågan är om hans modell är fruktbar. Styrkan är att den säger att de två drifterna aldrig kan försonas. Den som påstår att pliktåtaganden som sjukvård och skola kan överlämnas åt profitdriften, utan att det väsentligaste går förlorat, har lika fel som de som säger att man kan driva en lönsam tobaksindustri av plikt mot mänskligheten. Det är en illusion att tro att egennytta sammanfaller med allmännyttan, menar Rosenberg. Frågan om det goda samhället handlar om att rätt bestämma vilka verksamheter som ska styras av profit respektive plikt.

HÄR SNUDDAR ANALYSEN vid det banala. Det sociala sönderfall Rosenberg diagnostiserat så klarsynt i bokens första del krymper till en fråga om den enskildes drifter: göra profit eller göra sin plikt. Den beska samhällskritiken ersätts av fromma förmaningar. Världen skulle bli bättre om folk skärpte sig. Till råga på allt har Lars Leijonborg hunnit före när han nyligen lanserade just plikten som folkpartiets nya fyrbåk.

Analyser som härleder historiska förändringar och sociala problem till tidlösa mänskliga karaktärsegenskaper är alltid tvivelaktiga och urartar ofta till ideologi. Rosenberg ställer inte på allvar frågan varför profitmoralen breder ut sig. Han frågar sig inte vilka furstar som tjänat på utförsäljningen av det allmänna. I stället förvandlar han problemet till en ren moralfråga och lägger skulden på ett otydligt "vi", som försummat sina plikter.

Det är en hukande hållning. Hur ska vi förvalta de kvarstående allmänningarna -

vattnet, luften, skogarna, haven, det genetiska materialet, språket, kunskapen? Hur ska vi värna samhället? Rosenbergs bedrift är att han aktualiserar dessa frågor med stor energi. Hans begränsning är att han bortser ifrån att saken handlar om makt.

Stefan Jonsson, stefan.jonsson@dn.se

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt.